

ИРОНИЯТА В МЕДИЙНИЯ ДИАЛОГ

Мая Велева

(София, България)

Предмет на изследването е иронията като стилистична фигура и като елемент от стила на медийния диалог, като стилистично средство, съотносимо с естетическото ниво на текста, предполагащо характера на субективната оценка в отделна или по-обемна негова част и предопределено от гледната точка на иронизатора.

В последното десетилетие, в духа на повелите и тенденциите на обществено-политическия и културен живот, в страната ни медийното говорене и писане се рааеализира в различни жанрови модификации. Жанровите преобразения засягат всички пластове на медийния дискурс, а и самите ресурси на този дискурс стават все относителна величина. Неговият стилев регистър се пренасища от езикови средства за изразяване на повече или по-малко негативна оценка и в полето му все повече се отваря пространство за иронизиране и пародиране, дори и като компенсация за оскъдната или неточна фактология. Понякога самият дискурсен субект проецира своя гняв и недоволство, съчетани с безсилие пред проблемите на времето, в пространството на текста, включително и чрез дистанцирана или драматична ирония. Скепсисът, огорчението, невъзможността за активна намеса в реалността го карат да реагира вербално. За тази цел се използват техниките на комизирането, окарикуатуряването, иронизирането. Това ми дава повод в този доклад, да разгледам формите на проява на иронията в медийния диалог. Като имам предвид актуалната медийна практика в параметрите на диалога, така разпространен и натоварен с много, по-някога и неприсъщи функции, ще разгледам иронията в стилистичен аспект – като стилистична фигура, повече или по-малко усложнена и гравитираща около други видове

тропи и фигури, и като текстово-семантична категория. Това налага известни теоретични уточнения:

Относно същността на иронията като стилистична фигура изходно може да бъде определението на Е. Ризел и Е. Шенделс, според което иронията е стилистична фигура, перифраза с противоположно въздействие, в която лексикално-фразеологично оформяне противоречи на реалното предметно съдържание, а ключ за разбирането е изреченската интонация (Ризел, Шенделс 1975: 262). То не противоречи на твърденията на Р. Конрад, който в светлината на теорията за речевите актове изяснява, че иронията е мотивирана от контраста между ситуацията и езиковата форма (Конрад 1985). С оглед проблематиката на настоящето изследване си позволявам известни уточнения. Безспорно иронията е стилистична фигура, перифраза (логическа или образно моделирана), но тя е перифраза на непроизнесено, на мислено изказване, което с отрицателната си оценка и езикова форма е референтно на реалността (факт. събитие, поведение и пр.). Преформулирането на изходната фраза има за цел да интерпретира реалността с привидно положителна оценка, но така че привидността да бъде доловима и да гарантира дистанция на иронизиращия субект. При логическата перифраза се твърди обратното на изходната фраза, а ироничното звучене се разбира през интонацията или през езиковия и параезиков контекст. Иронично нюансираната образна перифраза може да използва различни начини за преназоваване – *изреждане (прекомерно), оксиморон, контраст, двусмислица, алузия*, която създава загадъчност. При метафоричната перифраза е особено важен изборът на метафоризиращо название, както и неговата синтактична позиция. В отделни случаи може да се разчита на комбинирането на фигуративна и образна употреба, на съвместяването на фигури и тропи за моделирането на по-пространна и изразителна перифраза. По-различно е, когато иронизиращият подлага на метарепрезентация чуждо изказване с цел да постигне ироничен ефект. Тогава словото е двугласо, контрастират две гледни точки и езиково изразеният сблъсък между тях мотивира ироничния ефект.

Като комплексен начин за изразяване на оценка, като елемент от стила на текста иронията се основава на контрастните оценки в следващи една подир друга предикации. Присъща е на текстове с

ярка субективно-оценъчна модалност (вкл. журналистически), които изискват ярка личностна оценка. Разгръща се предимно в микро-текстовете, оформени като разсъждение-оценка, разсъждение-интерпретация, описание от динамичен тип, някои диалогични единства. Изразяването на насмешливо, иронично отношение към реалността (към обект или явление от нея) е сложен семантичен процес. Отделните контрастни оценки може да се изразят по принципите на метафоризацията и метонимизацията, но може да се дължат и на нарушаване на стилистичната хомогенност (съвместяването на езикови средства с различна стилистична характеристика), на натрупване на детайли свръхмяра, на прекомерно обемно изреждане, на пародирание и пр. Още по-широко погледнато всички образни езикови средства, тропи и фигури, в една или друга степен може да бъдат включени в механизмите за изграждане на иронията (Велева 1993; Велева:2000:252–256).

„Инвазията” на различните форми на иронията в медийния диалог е свързана с жанровата модификация на класическото интервю. Все повече композирания от журналиста предварително обмислен диалог се разпада и се доближава до устното диалогично говорене и по отношение на спонтанността, и по отношение свободата на волеизлияние, и по отношение на непретенциозността на езиковата форма. Интервюто-диалог остава тематично обособено, но дори репликите на журналиста често излизат извън пределите на първоначалния замисъл. Събеседникът модифицира темата, репликите му престават да са основно информативни, а коментират и анализират, изместват смисловите центрове, манипулират факти и събития. Понякога вербалната агресивност на събеседника обсебва пространството на текста и неговите реплики звучат като фрагменти от собствен наратив. Това “деформира” диалога и го свежда до диалогично разказване, понякога иносказателно, понякога сатирично или иронично, понякога слъзливо драматично. Тази тенденция е по-видима в телевизионните и радиодиалози, но е забележима и в печатните медии.

В електронните медии диалогът редовно излиза извън контрола на журналиста и това дава простор за оценки и интерпретации на събеседника, обикновено негативни, което, от своя страна, превръща иронията в основно оценъчно средство. Сред диалогизиращите,

съобразно със стила на говорене, демонстриращ социална и културна принадлежност, се наблюдава разпределение, близко до класическата схема за публично говорене, известна като „кръг на Вергилий”. С известна условност може да се разграничат три групи диалогизиращи – незначителен брой личности, които се изразяват в регистрите на високия, дори патетичен стил; множество личности, които говорят в регистрите на средния, почти неутрален стил; многобройна група личности, чието говорене маниерно или като естествена проява на личността се слива с ежедневния, дори битовия дискурс. Изборът на риторични „жестове” зависи и от типа предаване, от степента на неговата официалност или приоритетна развлекателност. В общи линии проявите на иронията и нейните модификации се специализират в рамките на тези три типа медийно диалогизиране. Примерно в предавания като “Панорама” и “На четири очи” водещите рядко си позволяват нещо повече от иронична забележка. Водещият на “Панорама” използва понякога синтактичната структура на риторичния въпрос, за да подскаже чрез “тънка” ирония по-различна позиция от събеседника си. Това обаче не пречи на събеседниците да се възползват от иронията и от сарказма, размахвайки ги като политическо оръжие, насочвайки ги обикновено към дистанциран адресат, битуващ някъде на голямата политическа сцена (примерно задочните диалози между Б. Борисов и С. Станишев). Но в периметрите на студиото, при обичайния полилог, говорещите не надскачат оценките чрез ироничната забележка или малко по-разгърнатата иронична фраза.

Ироничната забележка може да бъде и особен тип реакция на интервюирания, интелигентна и в регистрите на високия стил. Това обаче се случва, в не толкова, официални и подчертано публицистични предавания, разчитащи предимно на средния стил. В предаването „Директно” (1 окт. 2011) на реплика на водещия, която е опит за инвазия в личното пространство (срв. „Ти сам ли живееш?/ К. Кеворкян отговаря: „Защо, искаш да дойдеш като наемател ли?”). Това всъщност е модифицирана като въпрос перифраза на „Не ми задавай нахални въпроси”. А на въпрос за битието на интелектуалци от времето на соца, известният журналист отговаря с иронична лаконична метонимична перифраза: “Гръбнаците на някои интелектуалци от

времето на соца бяха от желе...”. Така спестява нелицеприятни подробности, но образът създава богато асоциативно поле и отключва плана на спомените на всеки отделен зрител.

В предавания, разчитащи на ниския, близък до битово-разговорния стил, съзнавайки своята социална и културна престижност, събеседникът може да направи по-фриволни и пространни оценки чрез иронизиране, напр. реплика на Теди Москов в предаването „На инат”:

„Някой германски министър беше казал, че като чуе култура се хваща за кобура. Донякъде като сега у нас, някой като чуе култура се хваща за *...тенис ракетата*”.

Иронизиращият преформатира и примитивизира популярно чуждо изказване, като така изразява негативна оценка и създава нелицеприятна алюзия, донякъде туширана от небрежността на изказа. Това впечатление се засилва от по-сетнешна иронична реплика, базирана на хиперболата (срв. „Болят ме очите от взиране в *културния* министър“). За това предаване обаче, което по-принцип борави с регистрите на ежедневния стил, по-обичайно е комизирането, окарикатуряването, осмиването, хумористичната визия. Чести са комичните фрагменти в диалога от типа на:

„Маг: – С каква техника може да се постигне безконтактен оргазъм?

К. Калки: – Да, възможно е по следния начин. Гледаш настойчиво дамата в третото око, след това бавно бъркаш в джоба...

„Маг: – Трябва ли джобът да има дупка?

К. Калки: – Не, не е необходимо. Просто бавно изваждаш безплатна карта за мола и я държиш пред очите на жената. Ако не получи оргазъм, значи е биоробот“ („На инат“, 28 юни 2011).

Стилистиката на предаването и натюрелът на водещия (респ. водещите) във висока степен определят функциите и формите на проява на иронията в диалога на електронните медии. Например водещите в „Господари на ефира“ имат подчертан вкус към комично-драматичния диалог. Марта Вачкова в предаването „Ние, жените“ внася театрален елемент в автоироничните си реплики. Иронично-пародийното и дори гротескното се проявява в регистрите на ниския стил в „Шоуто на Иван и Андрей“. В едно престижно радиопредаване

(„Деконструкция“) в дискурса на водещия присъстват иронични елементи. Понякога, гостите в студиото, които коментират актуалната тема на предаването, си позволяват обемни иронични коментарни фрагменти в изказванията си (примерно Н. Михайлов тълкува интелектуално-иронично политическия живот, взаимствайки похвати от колективната психоанализа). Редовните коментари на Б. Петров са типичен пример за пародиране на патетичното аналитично говорене, базирано на хиперболата, на смесване на стиловите регистри, докато в своите „сериозни“ коментари К. Андролова разчита на изисканата иронична образност, разгърната пространно. Явно формите, моделирането, обемът и функциите на иронията в устния медиен дискурс зависят от идеостила на иронизиращия субект, типа предаване (типа медиен текст в неговата устна реализация), от предпочитанията и целесъобразността на изява в периметрите на високия, средния или нисък стил на публично говорене. Безспорно констатацията е твърде обща, но пъстротата на ироничната палитра и инцидентността (спонтанността) на тази стилистична фигура в актуалния медиен диалог не предполагат по-строга класификация.

В печатните медии иронията в по-усложнените си и мотивирани прояви е по-отчетливо детерминирана. Открояват се изцяло иронични текстове от аналитичен тип, иронично-саркастични коментарни текстове, текстове, които пародират познатата от миналото текстова структура, актуално е и ироничното информирание в малки текстови форми. Най-непосредствено обаче, най-сходно с устното говорене се проявява в интервюто и по-точно в актуалната му модификация – медийния диалог. Това се дължи и на факта, че журналистите се съобразяват с моментни, повече или по-малко сполучливи импровизации. Но възможността печатният диалог да бъде преработен и стилизиран внася известна закономерност в употребата на иронията, както и води до прогнозиране на стилистичния ефект върху читателя. Открояват се три основни форми на употреба на иронията:

- 1) Иронична забележка, реализирана от една или повече последователни иронични перифрази;
- 2) Реплика, оформена в ироничен стил, която обаче е единична в текста и е негов оценъчен акцент;
- 3) Иронично разказване и коментиране в няколко реплики на интервюи-

рания. Демонстрира личния стил на иронизиращия субект, а самата ирония става елемент от стила на текста.

Ироничната забележка е често срещано средство за изразяване на отрицателна оценка. Тя може да осмива или да представя комично събитие или персона, може да бъде гротесково изразена. Обичайно е оформена като перифраза, която семантично и стилистично контрастира с контекста. Обичайно е комизирането, което според Барбара Сандиг се реализира чрез придаване на загадъчност, поява на нови значения, появяващи се в контекста неочаквано, неочаквано свързване на фрази с различна социална релевантност (Сондиг 2000:512). Примери:

„Защото изначално Кунева играеше с *червена фанелка под марковите европейски тайори* – както се казваше едно време: синя отвън, червена отвътре“ (в. Шоу, 26.10-1.11.2011); „В ранната утрин на 24 октомври Ахмед Доган беше ясен и категоричен. ДПС ще гласува за кандидата на БСП. Срещу какво?! Срещу една целувка, отвърна Сокола, *завладян от еротични трепети*“ (в. Шоу, 26.10.-1.11.2011); „Къде са Къро, Таки, Маргините, Маджо, Пашата? – обърна се към вътрешния министър Цветан Цветанов Кирил Добрев, застанал на парламентарната трибуна *като Рамбо и Дарт Вейдър, слети заедно, с неподобната усмивка на жлъчен сатир*“ (в. Шоу, 3-9 авг. 2011).

В първия пример политическото двуличие е иронизирано посредством метонимична перифраза, но употребена паралелно с изходната формулировка (*червена отвътре, синя отвън*). Това гарантира еднозначност на тълкуването и категоричност на оценката. Във втория и третия пример иронията е жлъчна, хаплива, с елементи на гротеска. И в двата случая се препредава чужда реч, но иронизирането е позиционирано във въвеждащата конструкция. Залага се на абсурда, неадекватността и сравнението. Алогично е известен политик да прави важно изявление „завладян от еротични трепети“. Абсурдно е оприличаването на друг политик едновременно с Рамбо и Дарт Вейдър (популярни символи, съответно на безкористното добротворство и завършеното зло). Тук е мястото да се отбележи, че абсурдното или двусмислено сравнение, повече или по-малко разширено, е особено актуално (модно) в настоящия медиен дискурс,

но понякога се превръща в демонстрация на ерудицията и интелекта на иронизиращия субект.

Еднократно употребената иронична реплика в диалогичния текст има характер на ярък оценъчен акцент. Позиционирана е в периметрите на аналитичен микротекст (респ. поредица от аналитични микротекстове). Ироничният ефект се базира на поредица от контрастни оценки в следващи една подир друга предикации. Рядко се срещат в своята завършена стилистична форма, дори понякога оценката в конкретната предикативна единица е изразена пряко. Демонстрират гняв, който не може да намери своята елегантна образна форма:

„– Изборите ще отминат. Ще забравим ли случая „Катуница“?

– Много се изприказва за Катуница, но на мен лично ми лисваше присъствието на *Негово превъзходителство заслужилия артист Джеймс Уорлик* (смее се ...). Може би този път просто са му забранили да приказва. Липсваше ми и държавна сигурност. Само един човек, Красимир Велчев, обяви, че ДС била виновна за инцидента, защото веднага след 10-ти ноември пуснали престъпниците от затворите. Явно господинът не е запознат с историята. Човекът, който ги амнистира, беше президентът Желев“ (в Ретро, 14–20.09.2011).

Ироничното преназоваване на Уорик изразява привидно положителна оценка, която обаче не прикрива комизма в общоизвестните опити на посланика да развива в пряк преносен смисъл артистична дейност. Следва предикацията с негативна оценка, прикрита зад формулировка-предположение. Нотка на лукавство прозвучава в изразеното доволство от ненамесата на ДС (така демонизирана в медийните текстове на посттоталитарния печат). Следва негативна оценка, породена на твърдението на Кр. Велчев при това базирано на логически абсурд. Подобни иронични реплики предполагат предварителна нагласа и обмисляне на употребените езикови средства или по-друг начин казано стратегия за иронизиране. Допускат и нотки на сарказъм, изразени с открито злостни думи и фрази. Ефектът е базиран не на преносна употреба, а на психологически мотивираната експресивност:

„– Соня, през изминалата седмица стана ясно, че мистериозната дама до Алексей Петров била варненската съдийка Душана Здравкова. Двата са се запътили към „Дондуков“2. Учудена ли си?

– България наистина е уникална страна! Съдийката и подсъдим се прегърнаха и заедно се устремиха към президентството. Това е по-порнографско даже от депутатстването на италианската звезда Чичолина. Не е за вярване: *майката на ГЕРБ и бащата на „Октопода“ се понесоха като „Ангелите на справедливостта“ (или на отмъщението?) на България*” (в. Шоу, 13-17.07.2011).

Сарказмът и иронията са стилистичните средства, които изобличават същността на един житейски и политически парадокс. Изказът е маниерен и по всевъзможен начин (и образно, и пряко) комбинира привидно положителна оценка и категорично отрицание. Хваленето е „деструктурирано“ от прекомерна хиперболизация, отрицанието е пряко дефинирано. Особена поанта на гнева е финалното разгърнато сравнение, акцентувана допълнително от образното преназоваване на сравнявания и сравняем компонент. Друг е въпросът, че известна пестеливост на тропи и фигури и интелигентна насоченост на изказа биха били по-въздействащи. В медийния диалог подобни реплики битуват поединично или по няколко, разхвърляни в пространството на текста и безспорно влияят върху цялостната стилова структура. Но в по-близка до реалната си същност, иронията като елемент от стила на текста се изявява в медийни диалози, включващи повече от една пространна реплика, която се доближава до устното иронично разказване. Обикновено от иронична, комична или саркастична гледна точка се разказва популярно събитие. Самото своеобразно разказване може да бъде разгърнато в няколко реплики. Разказът е с подчертано субективна оценъчна модалност:

„– За мен са много смехотворни резултатите от вътрешното гласуване на ДСБ за кандидат кмет на София. Виж какво се получава – 897 гласа за Прошков срещу 664 гласа за Москов, тоест общо 1561 гласа от 1 359 520 столичани. Ето колко са членовете на партията на Командира в София! Колко повече да са симпатизантите му – още три файтона хора. И?! Къде е тръгнал Костов да *марширува* по телевизиите от студио в студио, да *грачи* и *менторства*,

сякаш зад гърба си държи електората на Владимир Путин и партията „Единна Русия“?! Че той цар Киро в Катунца може да мобилизира повече хора от Командира в София“ (в. Шоу, 18-24 май 2011).

Примерът е ироничен, саркастичен, дори гротесков разказ за вътрешното гласуване в ДСБ, събитие широко известно и обилно коментирано в медиите. В случая е важна перспективата на препредаваните факти и събития и категоричността на гневната оценка. Иронизиращият е заложил във висока степен на експресията на няколко синтактични структури (презрителното „И?!“, подчинено изречение за начин и сравнение, изречения с разговорна стилистична окраска), на думи, изразяващи ярка отрицателна оценка (Костов *марширува, грачи, менторства*), на любопитна метонимия („три файтона хора“) с негативна оценка. И зад наратива прозира гротесково очертаната фигура на Командира, превърнал се в командир на незначителна група хора. Гневната ирония в случая, макар и претенциозно изразена, остава в регистрите на ежедневния дискурс. Изкушена съм да препратя повече или по-малко генерирания смисъл към елегантна, интелектуално-иронична забележка със сходен тематичен обхват, включена в интервю на в. Ретро (6-12.01.2012):

„Костов е на крачка от това да започне и да благославя, а при повече власт – и да отлъчва“; „Масираното медийно присъствие на Костов е диспропорционално на нищожната му политическа тежест като лидер на партия с доверие около статистическата грешка“.

Именно такъв тип иронично говорене ми дава право да си позволя в заключение да твърдя, че иронията в медийния диалог и изобщо в медийния текст е същностна и особено ценна, когато генерира мисловна енергия, способна да променя заобикалящия ни свят.

БИБЛИОГРАФИЯ

Велева 1993: Велева, М. Иронията като елемент от стила. // Съпоставително езикознание. № 3–4, 73–78

Велева 2000: Велева, М. През огледалото на стила. С., 2000.

Конрад 1985: Конрад, Р. Вопросительные предложения как косвенные речевы акты. Новое в зарубежной лингвистике, XVI. 1985.

Ризел, Шенделс 1975: Riesel E., E. Schendels. Deutsche Stilistik. Moskva, 1975.

Сандиг 2006: Sandig, B. Textstilistik der Deutschen, Berlin – New Yorck, 2006.

IRONY IN MEDIA DIALOGUE

Maya Veleva
(Sofia, Bulgaria)

The object of research in the paper is irony as a stylistic figure and an element of the style of media dialogue as a stylistic instrument, being in correlation with the aesthetic level of the text and attaching a subjective assessment of a separate or significant part of the text.